

EUROPEJSKI PRZEGLĄD PRAWA I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

nr **1** (32) styczeń-marzec 2015 r. - Warszawa

EUROPEJSKA
WYŻSZA SZKOŁA
PRAWA I ADMINISTRACJI

EUROPEJSKI PRZEGŁĄD PRAWA I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

ISSN-2081-0903

WYDAWCA

Europejska Wyższa Szkoła
Prawa i Administracji,
Warszawa ul. Grodzieńska 21/29

KOMITET REDAKCYJNY

Przewodniczący

Jerzy J. Wiatr

Członkowie

Andrzej Bierć
Dariusz Czajka
Roman Sowiński
Tadeusz Szymanek
Roman Wieruszewski

REDAKCJA

Sekretarz redakcji

Tadeusz T. Nowacki

Redaktor graficzny

Małgorzata Głuszcak

ADRES

03-750 Warszawa
ul. Grodzieńska 21/29
tel. +48 22 619 9011
fax +48 22 619 5240

Tekstów niezamówionych redakcja nie zwraca. Zastrzega się możliwość zmiany tytułów i dokonywania skrótów w artykułach. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń.

PRENUMERATA

Informacji udziela dziekan
Europejskiej Wyższej Szkoły
Prawa i Administracji

Od Redakcji

Pierwszy tegoroczny numer kwartalnika kontynuuje tradycję publikowania na naszych łamach prac autorów spoza Europejskiej Wyższej Szkoły Prawa i Administracji, w tym autorów zagranicznych. Od 2009 roku opublikowaliśmy siedemnaście artykułów autorów zagranicznych – z Rosji (2), Serbii (3), Słowenii (7), Szwajcarii (1), Turcji (1), Ukrainy (2) i USA (1). Jest to dorobek liczący się i świadczący o poważnej pozycji uczelni w międzynarodowym życiu naukowym. To samo powiedzieć można o stałej obecności w piśmie autorów polskich spoza EWSPiA, czego kolejnym przykładem jest tekst dr Dagmary Lasockiej z Akademii Humanistycznej imienia Aleksandra Gieysztora. Wdzięczni jesteśmy naszym zewnętrznym autorom za dotychczasową współpracę i liczymy na jej kontynuację.

Anton Bebler , Crimea and the Russian-Ukrainian conflict	5
Герман Юлия Александровна , Космическая геополитика – новый этап развития геополитической науки	26
Dariusz Czajka , Metodologia i kryteria wartościujące siłę argumentów	38
Tadeusz Szymanek , Wzorzec osoby rozsądnej jako standard wykładni umów	75
Dagmara Lasocka , Prezent czy łapówka? Kultura obdarowywania w Korei Południowej	80
Artur Kotowski , Pozycja interpretacji teleologicznej w teoriach wykładni prawa	92
 Recenzje	
Jerzy J. Wiatr , Theory and Practice of the Welfare State in Europe in 20th Century	104

Tadeusz Szymanek

Wzorzec osoby rozsądnej jako standard wykładni umów

Wstęp

Zasada swobody kontraktowania, będąca przejawem uznania autonomii woli stron, sprawia, że umowy obligacyjne są najlepszym polem do ścierania interesów uczestników obrotu prawnego oraz podstawowym instrumentem kształtowania ich prywatnych praw podmiotowych. Reguły zaś odczytywania zawartej w nich treści, w której określane są prawa i obowiązki stron, mają fundamentalne znaczenie dla prawa prywatnego. Skala i siła oddziaływania umowy cywilnoprawnej na obszarze stosunków majątkowych powoduje, iż zagadnienie wykładni kontraktów jest dość często podejmowane w europejskiej literaturze prawniczej. Impuls tym rozważaniom dodaje postępująca integracja gospodarczo-prawna państw członkowskich Unii Europejskiej oraz podejmowane próby ujednolicenia prawa umów o charakterze *soft law*, które być może w przyszłości staną się wiążącymi wszystkie państwa członkowskie normami europejskiego kodeksu cywilnego. Prawie we wszystkich europej-

skich systemach prawnych zgodnie przyjmuje się, że w procesie interpretacji umów należy poszukiwać wspólnej woli stron. Zobiektywizowane metody interpretacji prawnie relewantnych zachowań ludzkich zyskują współcześnie coraz większe znaczenie. Ochrona zaufania uczestników obrotu uznana została za fundament konstrukcji czynności prawnej. Wynika to z założenia, iż rynkową grę interesów należy oceniać poprzez pryzmat norm etycznych. Natomiast podmiot w swych prawnie relewantnych zachowaniach powinien uwzględniać podstawowe wartości moralne. Interpretacja umów oparta na wzorcu osoby rozsądnej jest we współczesnych systemach europejskich jedną z podstawowych metod wykładni.

Rozsądek jako kryterium prawne

Kryteria prawne odwołujące się do rozsądku wywodzą się z systemu *common law* i dotyczą nie tylko prawa prywatnego, ale i publicznego.

Rozsądek w świetle przepisów prawa może występować zarówno w kontek-

ście podmiotowym (rozsądna osoba), jak i przedmiotowym (rozsądne oczekiwania, rozsądny termin, rozsądne koszty, rozsądny czas). Służy on jako standard oceny zachowań wszystkich uczestników obrotu prawnego.

Judykatura anglo-amerykańska uznaje wzorzec człowieka rozsądnego za ważny instrument interpretacyjny. Do systemów państw Europy kontynentalnej został wprowadzony za pośrednictwem prawa wspólnotowego i tzw. konwencji wiedeńskiej z 1980 r. o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów (*CISG*). Kryteria oparte na rozsądku w systemach *civil law* pełnią funkcję klauzul generalnych.

Rozsądek według słownika języka polskiego tłumaczony jest jako zdolność trafnego oceniania sytuacji i odpowiadającego tej ocenie zachowania się, a także zdolność rozumowego, trzeźwego załatwiania spraw, wydawania trafnych sądów, praktyczny rozum. To także rozważa, roztropność i niepoddawanie się emocjom. Przymiotnik 'rozsądny' może być przypisany zarówno człowiekowi, jak i zjawisku (np. rozsądny termin). O osobie powiemy, że jest rozsądna, gdy kieruje się rozsądkiem w swoim postępowaniu; jest także rozważna, roztropna, pełna rozsądku. Taki człowiek jest dodatkowo: trzeźwo myślący, mądry, odpowiedzialny i rozumny.

W koncepcjach filozoficznych rozsądek utożsamiany jest z rozumem, a nawet traktowany jako jego synonim. Według **Sokratesa** wszystko, co pozostaje w zgodzie z rozumem, należy uznać za prawdziwe. Myśl tą rozwija następnie **Platon**,

postrzegając rozum jako kryterium logiczne, za pomocą którego weryfikujemy, co jest prawdą, a co nie. Uczeń Platona **Arystoteles** poszedł jeszcze dalej, uznając rozum za podstawową cechę stanowiącą o istocie człowieka. Według niego „dla człowieka najprzyjemniejsze jest życie zgodne z rozumem”¹. Jego zdaniem każde działanie człowieka powinno być powodowane rozsądkiem. Rozsądek dotyczy tego, co sprawiedliwe i moralnie piękne. Związek między rozumem a słuszością dostrzegał także **Heraclit z Efezu**, ale nie przeciwstawiał tych dwóch kategorii uznając, iż jedna wynika z drugiej – i stanowią one jedność, której nie sposób rozdzielić. W akcie rozumienia odkrywamy obowiązki moralne i prawne. A zatem rozumne działanie człowieka jest prawne, rozsądne i uzasadnione, a każda osoba rozsądna jest uczciwa. Średniowieczni myśliciele także poruszali w swoich rozwiązaniach kwestie definicji rozumu i jego znaczenia w życiu człowieka². Ze wszystkich filozofów najbardziej rozum upodobali sobie myśliciele epoki oświecenia. Dlatego okres ten nazywany był wiekiem rozumu. Umysł oświecać miał drogę do poznania prawdy o człowieku i otaczającym go świecie. Dotyczyło to wszystkich przestrzeni życia ludzkiego; w tym także prawa. Reguły prawa naturalnego odczytywane przez rozum służyły jako podstawa tworzenia prawa stanowionego (pozytywnego). Prawo odpowiadało założeniom poczynionym przez rozum i miało służyć utrzymaniu porządku, a zarazem powszechnego zado-

¹ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, przekład D. Gromska, Warszawa 1956, 1178/a5

² Zob. J. Bańka, *Filozofia prawa a etyka prostomyślności [w:] Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa*, pod red. B. Czecha, Katowice 1992 r., s. 555.

wolenia. W późniejszym czasie pogląd ten poddany został rewizji; uznano bowiem, iż umysł nie może być samodzielnym miernikiem idei i pojęć ani władzą decydującą o wyborze wartości; stanowi jedynie w tym procesie element bierny, odbierający zaledwie echa pochodzące ze świata zmysłowego.

Rozsądek jako kryterium prawne w różnych systemach prawnych

Rola rozsądku jako kryterium uwzględnionego przez prawo można odszukać w zasadach naturalnej sprawiedliwości (*principles of natural justice*). Reguły te, podobnie jak prawo zwyczajowe, są niepisanyymi normami postępowania, chociaż nie mają charakteru norm prawnych, ale jedynie moralny. Nakazują one uwzględnianie w działaniach człowieka takich wartości jak uczciwość (*fairness*), rozsądek, racjonalność (*reasonableness*), równość (*equality*) i słuszność (*equity*). Przez wieki oddziaływały one na kształt zasad *common law*.

Kryterium rozsądku w systemach prawnych o tradycji *common law* służy ocenie zachowania uczestników obrotu prawnego. Stosuje się go także przy ustalaniu odpowiedzialności kontraktowej, wysokości odszkodowania oraz uchylaniu odpowiedzialności kontraktowej. Odgrywa on istotną rolę w procesie interpretacji oświadczeń woli oraz innych zachowań człowieka.

Przywołana wyżej kategoria *reasonableness* ma istotne znaczenie przy ocenie zachowania osoby, która wyrządziła szkodę (*tort of negligence*). Można ją odnaleźć także w prawie publicznym. W judykaturze anglosaskiej uznana została zasada, iż władza publiczna nie może być wykonywana w sposób nierozsądny. Podmioty prawa publicznego są związane przy wykonywaniu

swoich obowiązków zasadami wynikającymi z rozsądku oraz dobrej wiary.

Rozsądek w systemach *civil law*

W systemach prawnych państw Europy Zachodniej rozsądek jako kryterium prawne nie wzbudza większego uznania, wielu autorów odnosi się do niego nieprzychylnie³. Pierwszym aktem, w którym prawnicy europejscy znaleźli kryterium rozsądku, była konwencja haska z 1964 r., dotycząca jednolitej ustawy o międzynarodowej sprzedaży materialnych przedmiotów ruchomych. Jednakże najistotniejszym dokumentem prawa międzynarodowego wprowadzającym kategorię rozsądku do systemów prawnych Europy Zachodniej była wymieniona wyżej wiedeńska konwencja Narodów Zjednoczonych z 1980 r. (*Convention on Contracts for the International Sale of Goods*). Mimo że owa konwencja ratyfikowana była przez znaczną liczbę państw, pierwszymi, które wprowadziły klauzulę rozsądku do krajowych porządków prawnych, były Holandia, Estonia i Rosja.

Stosowane one są nie tylko w odniesieniu do zobowiązań kontraktowych, ale także w prawie rzeczowym, przepisach odnoszących się do osób prawnych, zdarzeń wynikających z czynów niedozwolonych, bezpodstawnego wzbogacenia, prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia.

Klauzule odnoszące się do rozsądku znajdują coraz większe uznanie w systemach prawnych państw Europy kontynentalnej.

³ Zob. R. Mańko, Zasady umów długoterminowych, *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 2006, z. 2, s. 542.

Rozsądek w aktach prawa europejskiego i międzynarodowego

W wielu konwencjach międzynarodowych kryterium rozsądku odgrywa znaczną rolę⁴. Odnaleźć je można także w aktach prawa wspólnotowego⁵. Zawierają to kryterium także opracowane w 1994 r. przez Międzynarodowy Instytut Unifikacji Prawa Prywatnego (UNIDROIT) Zasady międzynarodowych kontraktów handlowych.

Wymienione wyżej akty przypisują istotną rolę klauzulom nawiązującym do rozsądku. Wykorzystuje się je do wykładni kontraktu w celu określenia jego treści w trakcie wykonywania wynikających z niego zobowiązań, a także po jego zakończeniu. Stosuje się je także do innych instytucji prawnych, takich jak np. *culpa in contrahendo* czy klauzuli *rebus sic stantibus*. Zachowanie rozsądne – według obecnego stanu wiedzy oraz współczesnych wskazań moralności – jest niezbędne w każdym zakresie prawa prywatnego.

Metoda wykładni umów według powołanych wyżej aktów prawnych

Kwestia wyboru podstawowej metody wykładni umów (oświadczeń woli) to zagadnienie aksjologiczne. Ich katalog ogranicza się do dwóch podstawowych dóbr: ochrony autonomii woli stron (tzn. rzeczywistej woli) lub ochrony pewności obrotu prawnego. Autorzy komentowanych aktów uwzględnili obydwie

wartości i przyjęli kombinowaną metodę interpretacji umów. Nadrzedną wartością jest jednak dążenie do odtworzenia rzeczywistej woli stron. Gdyby ustalenie rzeczywistej woli stron na podstawie powyższych reguł nie powiodło się, wówczas zastosowana będzie metoda normatywna z wykorzystaniem wzorca osoby rozsądnej.

Wykładnia oświadczeń woli w świetle przepisów kodeksu cywilnego

Polskie prawo kontraktów oparte na koncepcji czynności prawnej postrzega umowę jedynie jako jeden z jej rodzajów, co w konsekwencji prowadzi do braku rozbudowanych zasad wykładni umów.

Podstawę do dokonywania wykładni oświadczeń woli stanowi art. 65 k.c. Przepis ten ustanawia dwie ogólne reguły interpretacji. Pierwsza dotyczy wszystkich oświadczeń woli i wskazuje, iż kryterium tłumaczenia są zasady współżycia społecznego i ustalone zwyczaje. Kryteria te powinny służyć rekonstrukcji treści oświadczenia woli w taki sposób, aby zawsze był brany pod uwagę kontekst faktyczny, w jakim doszło do złożenia oświadczenia woli. Powołany art. 65 k.c. ma ogólne zastosowanie w stosunkach cywilnoprawnych. Jednakże odmienne od ogólnych reguł wykładni oświadczeń woli mogą wynikać z przepisów, które dla danych oświadczeń woli wprowadzają swoiste kryteria – np. art. 948 k.c., podkreślający konieczność uwzględnienia wewnętrznej woli składającego oświadczenie. W § 2 art. 65 k.c., odnoszącym się do interpretacji umów, ustawodawca zaś uznał, że pierwszeństwo przed dosłownym brzmieniem tekstu ma zgodny zamiar stron oraz cel, w jakim kontrakt był

⁴ Powoływana wcześniej tzw. konwencja wiedeńska z 1980 r.

⁵ Zob. dyrektywy: nr 93/13, dotycząca niedozwolonych klauzul umownych w umowach konsumentskich, oraz nr 86/653, dotycząca niezależnych agentów handlowych.

zawierany. Jest to więc zbiór dyrektyw interpretacyjnych, który nie zawiera w sposób oczywisty preferowanych przesłanek.

Brak jasności regulacji stwarza stan niepewności i nie można jej uznać za pomocny instrument wykładni. Wielu przedstawicieli piśmiennictwa wypowiada tezę, że omawiany przepis wprowadził do naszego porządku prawnego metodę kombinowaną wykładni, łączącą w sobie elementy subiektywne i obiektywne, a więc respektowanie woli stron i ochronę zaufania uczestników obrotu.

Inaczej poglądy kształtowały się w orzecznictwie sądowym. Początkowo sądy zwracały uwagę w stronę metody subiektywnej, następnie nastąpił zwrot w kierunku metody kombinowanej⁶. W przywołanej uchwale Sąd Najwyższy uznał, iż wykładnia obejmuje dwa stany. W pierwszej fazie należy badać zgodne intencje stron, czyli jak obie strony rozumiały oświadczenie woli w momencie zawierania umowy. Do drugiej fazy interpretacji dochodzi wówczas, gdy okaże się,

iż strony nie przyjęły jednakowego rozumienia swoich oświadczeń lub pojmowały je zgoła odmiennie. Wtedy należy przy użyciu elementu obiektywnego ustalić, jak adresat rozumiał sens oświadczenia woli – bądź jak powinien je rozumieć – w czym pomaga stworzenie wzorca postępowania i myślenia adresata zobowiązania. Etap obiektywnej wykładni określony w art. 65 k.c. ma więc zastosowanie wtedy, gdy nie udało się odnaleźć wspólnego zamiaru stron, tj. strony w odmienny sposób rozumiały sens umowy.

W opisanym przypadku przyjmuje się pierwszeństwo pewności obrotu prawnego i ochronę zaufania jej uczestników przed autonomią woli stron i ich wolą wewnętrzną.

Obiektywna metoda wykładni nie polega na przeniesieniu punktu widzenia z subiektywnego wyobrażenia oświadczonego na subiektywne wyobrażenie odbiorcy oświadczenia – istotą tej metody jest bowiem ochrona zaufania oraz rozsądnych oczekiwań pozostałych uczestników obrotu.

⁶ Zob. uchwała SN z 29 czerwca 1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995, z. 12, poz. 168.

Piszą w numerze:

Anton Bebler – emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu w Lublanie i profesor zagraniczny EWSPiA, były ambasador Słowenii przy ONZ

Dariusz Czajka – dr nauk prawnych, profesor nadzwyczajny i rektor EWSPiA

Julia Aleksandrowna German – kandydat nauk historycznych, docent i prodziekan Wydziału Nauk Społecznych i Stosunków Międzynarodowych Narodowego Uniwersytetu im. Ołesia Honczara w Dniepropietrowsku

Artur Kotowski – dr nauk prawnych, asystent sędziego Sądu Najwyższego – Izba Karna, radca prawny, prodziekan EWSPiA

Dagmara Lasocka – dr nauk politycznych, adiunkt w Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Puławach

Tadeusz Szymanek – prorektor EWSPiA, sędzia Sądu Najwyższego w stanie spoczynku

Jerzy J. Wiatr – profesor zwyczajny dr hab., rektor honorowy EWSPiA, były minister edukacji narodowej

Cena detal. – 23 zł (z 5% VAT) • nr indeksu 388602

